

Passende huisvesting

Ouderdom en onvermogen waren in de negentiende eeuw de belangrijkste redenen voor opname in een oudeliedenhuis. Halverwege de twintigste eeuw was bejaardenhuisvesting niet langer een kwestie van armenzorg en weldadigheid, maar van gespecialiseerde huisvesting voor minder valide ouderen.

Werken was in de negentiende eeuw de voornaamste oudedagsvoorziening. Stoppen met werken gebeurde wegens ziekte, invaliditeit of hoge ouderdom. Wie het overkwam, had geen inkomsten meer, een vangnet in de vorm van sociale wetgeving zoals we dat tegenwoordig kennen, bestond nog niet. De praktijk was dus dat mensen tot op hoge leeftijd werkten.

Liefdadigheid

Wie geen werk had, hoopte te kunnen terugvallen op de liefdadigheid van de kerk of de gemeente of op de hulp van familie, vrienden en burens. Samenwonen, met kinderen, met broers of zussen, neven en nichten, of met vreemden was, naast arbeid en bedeling, één van de overlevingsstrategieën. Omvangrijk was de samenwoning niet. Door de grootte van de eigen gezinnen en de geringe verdiensten waren de kinderen niet altijd in staat hun ouders in huis op te nemen. Gebeurde het wel, dan profiteerde men vooral van het delen van de kosten van de woning en het stapelen van de verdiensten van de leden van het huishouden. Dan werd hutje bij mutje gelegd en hoopte men dat het gezamenlijke huishoudeninkomen toereikend was.

Liefdadigheidsinstellingen besteedden soms voor een luttel bedrag hun bedeelde ouderen wel uit bij gezinnen. Dat was een oplossing voor de begroting van de instelling, voor de bejaarde zelf én voor het gastgezin. De vergoeding was vaak gering, maar het gezin profiteerde van de aanwezigheid van de bejaarde; hij of zij kon op de kinderen passen, zodat ook de vrouw des huizes kon gaan werken. En de bejaarde was onder dak. Lukte deze uitbesteding niet, ook dan kon de bedeelde voor tehuisopname worden aangeboden. Wie dat weigerde, riskeerde stopzetting van de bedeling.

Gehoorzaamheid

De tehuizen waren niet populair. Ouderen moesten hun bezittingen afstaan. Privacy was er niet in de tehuizen. Mannen en vrouwen sliepen en aten er strikt gescheiden: de mannen in het mannenverblijf, de vrouwen in het vrouwenverblijf. Dat gold overigens ook voor gehuwden. Gehoorzaamheid aan een groot aantal huisregels over opstaan en naar-bedgaan, verlof, huishoudelijke taken, het ontvangen van bezoek, hygiëne, het gebruik van sterke drank (nadrukkelijk verboden) en het dragen van gestichtskleding was verplicht, de orders van de tehuisouders moesten stipt worden op gevolgd. Overtreding werd bestraft, op herhaalde overtreding stond verwijdering uit het huis.

Er zijn schrijnende gevallen bekend. De Sociaal-Democratische Bond stelde in haar rapport *Onthullingen uit het gemeentelijk Armengesticht*, verschenen in 1891, het gebrek aan zindelijkheid, zedelijkheid en goede voeding aan de kaak. De bewoners kregen nooit zeep, een kam of een zakdoek, per 94 personen was er één handdoek beschikbaar. In de Amsterdamse gemeenteraad werd gezegd dat het rapport 'onwaar' was. Niettemin was publicatie van het rapport aanleiding voor een aantal verbeteringen, zoals het verstrekken van zeep en handdoeken. Verdergaande veranderingen van het instellingsbeleid en de verzorging lieten evenwel nog jaren op zich wachten.

Zelfstandig redden

In de twintigste eeuw zag de situatie van veel ouderen zag er inmiddels rooskleuriger uit, onder andere door betere medische voorzieningen. Een deel van de ouderen had recht gekregen op een ouderdomsrente en wist zich langer zelfstandig te redden. De tehuisbevolking veranderde van samenstelling; zowel

het aandeel welgestelde ouderen als het aandeel minder validen nam toe. Een aantal ouderen kon of wilde zich niet belasten met de zorg voor het eigen huishouden of was niet opgewassen tegen het alleenwonen. Er kwamen 'nieuwe armen' bij wier inkomen door de hoge inflatie van de jaren 1914-1920 was gedaald. De toename van het aantal ouderen met een slechtere gezondheid was een gevolg van de ouderdomsrente: mensen konden langer voor zichzelf zorgen, waardoor de gemiddelde leeftijd bij opname in het tehuis steeg.

Pensioentehuizen

Voor financieel betergesitueerde ouderen kwamen er 'gerieflijke inrichtingen', die huisvesting boden, desgewenst met zorg. Deze pensioentehuizen ontstonden het eerst in de grote steden. Amsterdam telde er op 1 april 1942 zo'n 150. Een aantal van die rusthuizen was gebouwd op initiatief van de landelijke vereniging *Pro Senectute* (Voor de Ouderdom). Deze vereniging bouwde kleine huizen voor zo'n 25 tot 30 personen, vaak in voormalige herenhuiszinnen. De bewoners beschikten er over een grote zitslaapkamer (twee kamers voor echt)paren), eten en converseren deden zij in gemeenschappelijke ruimten. Tussen 1920 en 1940 ontstonden ook de commerciële rusthuizen. De bouw hiervan weet men aan het tekort aan moderne tehuizen.

Bovenstaande ontwikkelingen markeerden een nieuwe fase in de volkshuisvesting. Bejaardenhuisvesting was niet langer een kwestie van armenzorg en weldadigheid, maar van gespecialiseerde huisvesting voor mensen die op grond van hun leeftijd en validiteit behoefte hadden aan een passende woning.

Bejaardenwoningen

Na de oorlog kwam dit moderne tehuis binnen het bereik van de massa van bejaarden. Tot 1970 verdubbelde het aantal ouderen in de huizen. In de bejaardenoorden zaten bijna 110 duizend ouderen, in de verpleeghuizen nog eens 20 duizend. Sindsdien is het voorzieningenniveau nog flink uitgebreid: er werden duizenden extra bejaardenwoningen gebouwd, er kwamen duizenden extra verpleegbedden en meer dienstencentra.

Weldra was sprake van overcapaciteit: tien van de honderd bejaarden woonden in 1975 in een bejaardenhuis, terwijl de behoefte was geraamd op zeven bejaarden. Zogeheten indicatiecommissies die beslisten over toelating moesten de groei afremmen.

Vernieuwingen

In de jaren tachtig werd de opvang van ouderen in tehuizen verder beperkt. Door het bieden van alternatieve opvang werden ouderen aangemoedigd om van opname in een bejaardenhuis af te zien. Dit substitutiebeleid leidde tot een groot aantal vernieuwingen, zoals aanleunwoningen, verpleeghuiszorg buiten de muren en intensieve thuisverpleging. Er kwamen vervoersfaciliteiten voor ouderen, zoals aangepaste individuele middelen voor buitenvervoer, rolstoelen, aangepast collectief vervoer, vergoedingen voor extra vervoerskosten en ruimere mogelijkheden tot woningaanpassing.

Hoogbejaarde vrouwen

De ouderen in de verzorgingshuizen veranderen ook. Dankzij betere materiële omstandigheden in de jeugd, een gezondere leefwijze en het verrichten van minder fysiek belastend

werk werden – en worden – steeds meer ouderen zonder lichamelijke problemen oud. Omdat gezonde ouderen zelfstandig blijven wonen, worden de verzorgingshuizen meer en meer bevolkt door minder gezonde ouderen. Het zijn vooral hoogbejaarde alleenstaande vrouwen.

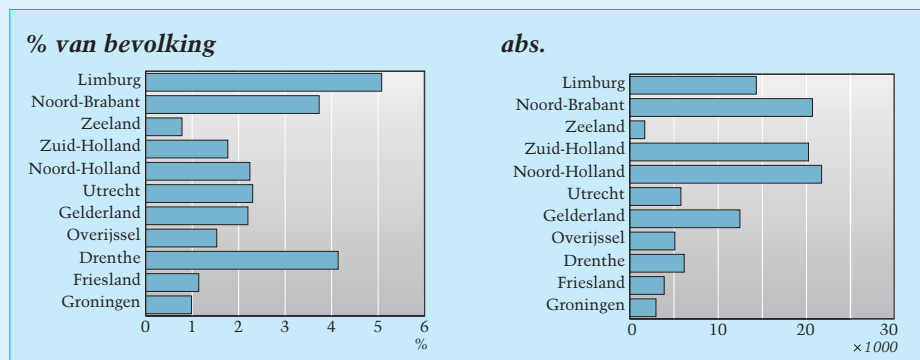
Verweduwing

Sinds 1995 is het aantal personen in verzorgingshuizen en verpleeghuizen sterk verminderd, van 157 duizend (1995) tot 133 duizend (2001). In deze instellingen verblijven meer vrouwen dan mannen, zeker onder de oudste bevolking. Zo wonen er 109 duizend vrouwen van 65 jaar of ouder in een tehuis tegen 33 duizend mannen. Een van de redenen daarvoor is dat vrouwen gemiddeld langer leven dan mannen, op dit moment zo'n vijf jaar. Ook trouwen vrouwen doorgaans met een iets oudere man en overleven zij hun echtgenoot. Om die reden zijn ook relatief veel (hoog)bejaarde vrouwen weduwe. Verweduwing is een belangrijke reden voor opname in een tehuis. Het ontbreken van een verzorgende partner verkleint de kans om zelfstandig te kunnen blijven wonen. Drie van de vier hoogbejaarde tehuusbewoners (80-plus) zijn vrouwen.

Ronald van der Bie

H. Schapendonk, 'Bevolking in institutionele huishoudens, 1 januari 2001', CBS, *Maandstatistiek van de bevolking*, 2002, nr. 4, 8-9.

Personen in instellingen naar provincie, 1899

Personen in instellingen, 2001

